

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

**Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»**

з теми **ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

Виконала: здобувачка вищої освіти
освітньої програми «Початкова освіта»
спеціальності 013 Початкова освіта
заочної форми здобуття вищої освіти
Ковальчук Альона Михайлівна

Керівник: Франчук Т. Й.
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент: Галаманжук Л. Л.,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та
методик дошкільної освіти

Кам'янець-Подільський, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	10
1.1. Поняття та структура екологічної свідомості в сучасній науковій парадигмі.....	10
1.2. Вікові особливості молодших школярів як основа формування екологічної свідомості.....	21
1.3. Концептуальні засади Нової української школи щодо екологічної освіти.....	24
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	32
2.1. Педагогічні умови формування екологічної свідомості молодших школярів в умовах Нової української школи.....	32
2.2. Методичний інструментарій формування екологічної свідомості.....	41
2.3. Організація та проведення педагогічного експерименту.....	52
2.4. Аналіз та інтерпретація результатів педагогічного експерименту.....	60
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ.....	73
<i>Додаток А</i>	73
<i>Додаток Б</i>	77

ВСТУП

Актуальність дослідження. Історія взаємин людини з природою сягає глибини тисячоліть, однак саме сучасність визначається особливою гостротою екологічних викликів. Нині взаємодія людства з довкіллям відбувається в умовах загострення екологічної кризи, яка за відсутності своєчасних та адекватних дій може перерости у катастрофу глобального масштабу. Фактично людство переживає своєрідний випробувальний етап, що ставить під сумнів не лише ефективність обраних шляхів розвитку, а й здатність цивілізації забезпечити власне майбутнє.

Переважання технократичної парадигми мислення у сучасному суспільстві зумовлює прагнення шукати розв'язання екологічних проблем у звичних, здебільшого інструментальних заходах: ухваленні природоохоронних законів, модернізації виробництв, орієнтованих на «екологічну чистоту», або в коригуванні напрямів науково-технічного прогресу, який, власне, й породив значну частину екологічних загроз. У такій логіці екологічна криза постає як явище зовнішнє щодо людини – як проблема довкілля, а не як проблема внутрішнього стану самої особистості та суспільства.

Разом із тим дедалі більше дослідників підкреслюють, що сучасна екологічна криза має передусім світоглядну та духовно-моральну природу. Її подолання потребує не лише впровадження нових технологічних рішень, а й сутнісної трансформації ціннісно-нормативних орієнтирів, які визначають характер взаємодії людини з природним середовищем. У цьому контексті йдеться про формування якісно нової екологічної культури, здатної усунути глибинне відчуження людини від природи та забезпечити усвідомлення ключових екологічних імперативів, що мають регулювати взаємозв'язки суспільства й довкілля.

З огляду на зазначене особливої ваги набуває проблема загальної екологічної освіти, стратегічною метою якої є формування екологічної свідомості населення. У цій системі провідне місце належить початковій

школі, що виступає фундаментальною ланкою у процесі становлення екологічної грамотності особистості. Саме в молодшому шкільному віці відбувається первинне збагачення знань про природне і соціальне довкілля, формуються уявлення про цілісну картину світу, закладаються підвалини науково обґрунтованих, гуманістично спрямованих ставлень до навколишнього середовища.

Екологічну свідомість як моральну категорію необхідно формувати з раннього дитинства, оскільки саме в цей період закладаються основи ціннісного ставлення до довкілля. Раннє й систематичне залучення дітей до пізнання місцевого природного середовища, розвиток емоційно забарвленого ставлення до природи, формування пізнавального інтересу до природних явищ створюють підґрунтя для становлення екологічно орієнтованої особистості. Екологічна культура вибудовується на базі екологічного мислення та екологічної свідомості й передбачає глибоке розуміння закономірностей функціонування природних і соціальних систем, відповідальне ставлення до навколишнього середовища, здатність усвідомлено реагувати на екологічні виклики, приймати виважені рішення та брати активну участь у природоохоронній діяльності.

Молодший шкільний вік є надзвичайно сприятливим для формування екологічної свідомості, оскільки саме в цей період дитина інтенсивно адаптується до природного та соціального середовища й опановує основні моделі відповідальної поведінки. Соціальне призначення дитинства полягає в тому, що дитина поступово вчиться співіснувати зі світом людей, рослин і тварин, усвідомлюючи власну причетність до збереження довкілля. Пізнавальний потенціал екологічних знань створює підґрунтя для подальшого опанування закономірностей природних циклів, сприяє розумінню взаємозв'язків і взаємозалежностей у системі «людина – природа», формує цілісне уявлення про місце людини в навколишньому середовищі. Знайомство з рослинним і тваринним світом, вивчення та

дослідження природних ландшафтів рідного краю стають важливими засобами становлення екологічно відповідальної особистості.

У сучасній науково-педагогічній літературі проблемі формування екологічної свідомості присвячено багато праць. Мета і зміст екологічної освіти молоді вивчається в різних аспектах і напрямках: технології розвитку екологічної культури фахівців різних галузей (І. Андрусенко, Н. Степанюк, К. Стецюк та ін.); підготовка майбутніх учителів до екологічного виховання учнів (В. Гончарук, О. Задорожна, В. Федотенко та ін.). Виховання екологічної культури поведінки учнів початкової школи розглядалися у працях Л. Артемової, В. Білоусової, О. Богданової, М. Братко, Н. Вітковської, С. Гончарової, В. Крисаченко, Г. Микитюк, Т. Маркової, Г. Тарасенко.

Дослідження екологічної свідомості як особистісної якості школярів різного віку належать О. Король, С. Лебідь, І. Павленко, О. Пруцаковій, Н. Шевченко та ін. Отож, проблема екологічної свідомості нині активно досліджується в українській (С. Кравченко, А. Львовичкіна, Л. Лупійко, В. Романюк, Ю. Швалб, О. Шаповал, І. Шлімакова), та зарубіжній (І. Алтман, Н. Шмідт, Б. Рогоф, П. Штерн) психології.

Існує протиріччя між необхідністю здійснення процесу формування екологічної свідомості молодших школярів і недостатньою організацією цього процесу в освітніх закладах України.

Таким чином, проблема формування екологічної свідомості учнів початкових класів залишається актуальною. Тому темою нашого дослідження було обрано **«Формування екологічної свідомості молодших школярів в умовах Нової української школи»**.

Мета дослідження теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність запропонованого методичного інструментарію формування екологічної свідомості молодших школярів у контексті освітніх засад Нової української школи.

Для реалізації поставленої мети були визначені такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити всебічний аналіз психолого-педагогічних основ формування екологічної свідомості особистості в системі сучасної екологічної освіти школярів.
2. Охарактеризувати сутність, структуру та зміст екологічної свідомості, а також визначити особливості її становлення у молодшому шкільному віці.
3. Дослідити реальний стан сформованості екологічної свідомості учнів початкової школи на сучасному етапі.
4. Визначити специфічні умови та особливості формування екологічної свідомості молодших школярів у освітньому просторі Нової української школи.
5. Експериментально перевірити ефективність запропонованого методичного інструментарію формування екологічної свідомості молодших школярів в умовах Нової української школи

Об'єкт дослідження – процес формування екологічної свідомості молодших школярів.

Предмет дослідження – методичний інструментарій формування екологічної свідомості молодших школярів в умовах Нової української школи.

Для розв'язання визначених завдань застосовувався комплекс **методів дослідження**, зокрема:

Теоретичні методи: аналіз наукових джерел з філософії, психології, педагогіки та екологічної освіти з метою порівняння й зіставлення різних наукових підходів до проблеми формування екологічної свідомості молодших школярів; вивчення законодавчих і нормативних документів, концептуальних положень Нової української школи та сучасних теоретико-методологічних підходів щодо екологічної освіти; узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду формування екологічної свідомості дітей молодшого

шкільного віку; уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження та виокремлення ключових характеристик феномену екологічної свідомості.

Наочні методи: демонстрація навчальних матеріалів, природничих об'єктів, моделей, відеофрагментів та інших наочних засобів, що сприяють актуалізації екологічних уявлень і забезпечують формування екологічних знань у молодших школярів.

Практичні методи: організація діяльнісних форм роботи (дослідницькі мініексперименти, спостереження за природними об'єктами, участь у природоохоронних заходах), спрямованих на розвиток емоційно-ціннісного ставлення та екологічно відповідальної поведінки дітей.

Емпіричні методи: анкетування, тестування та усне опитування учнів для визначення рівнів сформованості їхньої екологічної свідомості; педагогічне спостереження за екологічною поведінкою та пізнавальною активністю молодших школярів; бесіди з учнями та вчителями щодо ставлення дітей до природи та екологічних практик; аналіз продуктів навчальної діяльності (екологічні проєкти, творчі роботи, спостереження, щоденники природи); проведення локального педагогічного експерименту для перевірки ефективності визначених педагогічних умов формування екологічної свідомості.

Теоретичне значення дослідження полягає у науковому обґрунтуванні та уточненні особливостей системи формування екологічної свідомості молодших школярів, у визначенні чинників, що зумовлюють результативність цього процесу, а також в узагальненні критеріїв і показників рівнів сформованості екологічної свідомості, які охоплюють емоційно-ціннісний, пізнавальний і поведінковий компоненти.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що сформульовані теоретичні положення та зроблені висновки створюють концептуальні передумови для впровадження ефективної екологічної освіти на початковому етапі шкільного навчання. Запропонована діагностична методика дає змогу визначати рівень сформованості екологічної свідомості молодших школярів і

може бути використана як науково-методичний інструментарій для орієнтації діяльності закладів загальної середньої освіти.

Гіпотеза: формування екологічної свідомості молодших школярів буде значно ефективнішим за умови цілеспрямованої, системної та комплексної педагогічної роботи, що поєднує інтеграцію екологічного змісту, емоційно-ціннісні впливи, діяльнісні, проблемно-проектні методи та організацію безпосередньої взаємодії дитини з природою. Саме за таких умов забезпечується розвиток кожного з компонентів екологічної свідомості та підвищення її загального рівня.

Основні положення та результати дослідження апробовані в умовах практичної педагогічної роботи на базі Волочиського ліцею №2, Волочиської міської ради Хмельницької області.

Результати дослідження впроваджено шляхом доповідей на: міжнародних, всеукраїнських науково-практичних, а також студентських звітних конференціях 2025-2025 років, присвячених актуальним проблемам становлення та прогресивних течій розвитку початкової освіти. Де висвітлила наступні аспекти дослідження: методи формування екологічної свідомості молодших школярів в умовах Нової української школи; інноваційні підходи до формування екологічної свідомості молодших школярів у контексті нової української школи; сучасні тенденції у формуванні екологічної свідомості молодших школярів в умовах Нової української школи; екологічне виховання як складова інтегрованого освітнього процесу в початковій школі НУШ; формування екологічної компетентності дітей дошкільного та молодшого шкільного віку засобами української народної творчості; взаємозв'язок мистецтва та технологічної діяльності у вихованні екологічної культури учнів початкової школи; шанобливе ставлення молодших школярів до навколишнього середовища: когнітивний аспект; психолого-педагогічні особливості молодшого шкільного віку як передумова формування екологічно доцільної поведінки.

Публікації. Було опубліковано 2 статті: Формування екологічної культури молодших школярів під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ». *Збірник наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; педагогічний факультет ; [відпов. секр. Н. В. Бахмат]. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О. В., 2025. Вип. XXI. С. 107-110; Шанобливе ставлення молодших школярів до навколишнього середовища: когнітивний аспект. *Актуальні питання сучасної освіти в Україні: виклики та перспективи. До 65-річчя педагогічного факультету: збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених, м. Кам'янець-Подільський, 05-06 листопада 2025 р. [Електронний ресурс] / [ред. кол.: Н. В. Бахмат (голова ред. кол.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. С. 57-59.**

Структура роботи. Дослідження включає вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел (70 найменувань), 2 додатки. Загальний обсяг роботи становить 78 сторінок, з яких основного тексту – 72 сторінки.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило комплексно проаналізувати проблему формування екологічної свідомості молодших школярів у контексті реалізації концептуальних засад Нової української школи та отримати науково обґрунтовані результати, які підтверджують ефективність упровадженої методики. Зіставлення теоретичних положень і результатів педагогічного експерименту дало змогу сформулювати низку узагальнень.

1. Здійснений теоретичний аналіз психологічних і педагогічних досліджень засвідчив, що формування екологічної свідомості в молодшому шкільному віці є складним інтегрованим процесом, який охоплює розвиток когнітивного, емоційно-ціннісного, нормативного, поведінкового і творчодіяльнісного компонентів. Він ґрунтується на взаємодії знань про природу, позитивних ставлень до природного середовища, моральних норм екологічно відповідальної поведінки та реального досвіду взаємодії дитини з природою.

2. Уточнено сутність поняття «екологічна свідомість молодшого школяра», яка розглядається як інтегрована характеристика особистості, що визначає здатність дитини усвідомлювати взаємозв'язки у системі «людина – природа», емоційно й морально оцінювати екологічні ситуації, приймати відповідальні рішення та здійснювати дії, спрямовані на збереження навколишнього середовища.

3. Результати констатувального етапу експерименту показали, що початковий рівень сформованості екологічної свідомості учнів є недостатнім. Дані виявили фрагментарність екологічних знань, непослідовність ціннісних орієнтацій, невизначеність екологічних норм та недостатній досвід екологічно спрямованої діяльності. Це зумовлює потребу у спеціально організованій педагогічній роботі, орієнтованій на інтеграцію емоційно-ціннісного, діяльнісного та пізнавального підходів.

4. Обґрунтовано та визначено педагогічні умови, що забезпечують ефективне формування екологічної свідомості молодших школярів у

контексті Нової української школи. До таких умов віднесено: створення змістового середовища, насиченого екологічними знаннями та практичними завданнями; використання діяльнісних, проблемних і проєктних методів; інтеграцію різних освітніх галузей; організацію емоційно значущої взаємодії дитини з природою; застосування творчих форм роботи та екологічних дослідницьких практик, що стало підґрунтям розробленої методики.

5. Аналіз результатів формувального та контрольного етапів педагогічного експерименту підтвердив ефективність запропонованої методики проведеного на базі Волочиського ліцею №2, Волочиської міської ради Хмельницької області. У 4-А класі (експериментальна група) зафіксовано суттєве підвищення рівнів сформованості екологічної свідомості: частка учнів з високим рівнем зросла з 12,5% до 37,5%, тоді як кількість учнів із низьким рівнем зменшилася з 46,9% до 15,6%. Натомість у контрольному 4-Б класі, який навчався за традиційною програмою, зміни мали несуттєвий характер і зумовлені переважно природним віковим розвитком. Відтак динаміка розвитку екологічної свідомості в експериментальному класі є статистично й педагогічно значущою.

6. У результаті дослідження підтверджено, що формування екологічної свідомості молодших школярів є ефективним лише за умов системної, цілеспрямованої та комплексної педагогічної діяльності, яка поєднує змістовий, емоційний і практичний аспекти. Методика забезпечила розвиток усіх структурних компонентів екологічної свідомості й усвідомленого ставлення учнів до природи.

Загалом результати роботи підтверджують гіпотезу дослідження та доводять, що ефективність формування екологічної свідомості молодших школярів у Новій українській школі залежить від комплексного педагогічного впливу, інтеграції освітнього змісту й активної діяльності учнів, а також від створення розвивального простору, у якому дитина має можливість пізнавати, переживати та практично реалізовувати екологічні цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичний звіт про екологічні наслідки війни. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. 2023. URL : <https://mepr.gov.ua>
2. Андрусенко І. В. Формування екологічної грамотності молодших школярів в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» / [Електронне видання] : методичні рекомендації. Київ : Педагогічна думка, 2020. 75 с.
3. Виготський Л. С. Мислення і мова. Київ: Педагогіка, 1982.
4. Виготський Л. С. Психологія розвитку дитини. Київ : Вища школа, 1996.
5. Власенко Н. Реалізація екологічної компетентності учнів початкової школи в контексті НУШ. *Естетика і етика педагогічної дії*. № 25. 2021. С. 246–256. URL : <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2022.25.256677>
6. Горовий В. М. Екологічні виклики сучасності: соціально-філософський аналіз. *Наукові праці викладачів Сумського національного аграрного університету за 2017 рік* : бібліограф. покажчик / уклад.: Н. М. Кошман. Суми, 2018. 320 с
7. Григоришина М. Реалізація наступності в еколого-природничій освіті дітей старшого і молодшого шкільного віку (за ідеями В.О.Сухомлинського). *Реалізація ідей В.О.Сухомлинського в практиці роботи сучасних освітніх закладів : збірник матеріалів регіональних педагогічних читань* / Відп. за випуск: І. М. Лапшина, Л. В. Любчак, Н. Ю. Родюк. Вінниця : ТОВ «Ландо ЛТД», Вип. 14. 2018. С. 215-218. URL : https://vspu.edu.ua/faculty/pochat/pochat_kafmetod/doc/z8.pdf
8. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ ст.). Київ : Райдуга, 1994. 61 с.
9. Державний стандарт початкової загальної освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011р. № 462. URL : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/

10. Зайцева Н. В. Реалізація наскрізної лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» під час уроків математики та в позаурочній діяльності 2022. URL : <https://naurok.com.ua/realizaciya-naskrizno-lini-ekologichna-bezpeka-ta-staliy-rozvitok-pid-chas-urokiv-matematiki-ta-v-pozaurochniy-diyalnosti-281237.html>

11. Закон України Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>

12. Зорочкіна Т., Литвин І, Шпак П. Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: СумДПУ імені А. С. Макаренка, № 2. 2024. С. 346–356.

13. Карамушка В. І. Екологічна свідомість. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL : <https://esu.com.ua/article-18684>

14. Ковальчук А. Формування екологічної культури молодших школярів під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ». *Збірник наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; педагогічний факультет ; [відпов. секр. Н. В. Бахмат]. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О. В., 2025. Вип. XXI. С. 107-110.*

15. Ковальчук А. Шанобливе ставлення молодших школярів до навколишнього середовища: когнітивний аспект. *Актуальні питання сучасної освіти в Україні: виклики та перспективи. До 65-річчя педагогічного факультету: збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених, м. Кам'янець-Подільський, 05-06 листопада 2025 р. [Електронний ресурс] / [ред. кол.: Н. В. Бахмат (голова ред. кол.) та ін.]. Кам'янець-Подільський:*

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. С. 57-59.

16. Концепція екологічної освіти України. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. 2002. № 7. С. 3–23

17. Котяш І. Реалізація екологічної компетентності майбутніх вчителів початкових класів у зв'язку із впровадженням Концепції Нової української школи. *Актуальні питання педагогіки*. 2020. URL : https://www.aphn-journal.in.ua/archive/34_2020/part_3/40.pdf

18. Котяш І. Формування екологічної компетентності майбутніх учителів початкових класів у закладах вищої педагогічної освіти на всіх рівнях підготовки. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 26. Т. 1. 2019. С.179–184. URL : http://www.aphn-journal.in.ua/archive/26_2019/part_1/31.pdf

19. Кошка О. Методична робота в закладі освіти для потреб учителя нової української школи. *Майбуття*, № 13–16. 2018, С. 1–2. URL : http://rura-slovo.ucoz.ua/dok_2/13-16_590-593_lipen-serpen-2018.pdf

20. Красномовець В. А. Теоретичні засади поняття «екологічна свідомість» *Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Географія та туризм* (28 лютого 2024 р., м. Харків). 2024. С. 288-292. URL : <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d6e6aabf-c00f-4241-a8d0-d84cf78fa4e9/content#page=288>

21. Крюкова О. В. Формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів : автореф. дис. . канд. пед. наук : 13.00.07 ; Ін-т пробл. виховання, Акад. пед. наук України. Київ : [б. в.], 2005. 20 с.

22. Кулеша Н. П., Ткачук С.В. Особливості екологічної свідомості як компонент формування особистості в період молодості. *Public Health Journal*. № 3. 2023. С. 61–67. URL : https://journals.ostroh-academy.rv.ua/index.php/publichealth/article/view/23?utm_source=chatgpt.com

23. Курикін С. А. Екологічна політика та виклики сталого розвитку в Україні. *Екологія і право*. № 4. 2015. С. 5–12.

24. Львовичкіна А. М., Дячок О. В. Формування екологічної свідомості як основи екологічної культури у підлітковому віці. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2023. № 12. С. 687-698.

25. Магазинщикова І. П., Лободинська О. М. Теоретичне підґрунтя соціологічного аналізу екологічних практик як засобу досягнення цілей сталого розвитку. *Науково-теоретичний альманах Грані*. Т. 21, № 2. 2018. С. 6-15.

26. Маленко Я. В., Ворошилова Н. В., Поздній Є. В. Глобалізація та екологічні проблеми: навч. посіб. / за ред. Я. В. Маленко. Кривий Ріг : КДПУ, Ч. I. 2024. 291 с.

27. Мартін А. М. Екологічна освіта в контексті сталого розвитку. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 217. 2025 С. 336-339. URL : <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-217-336-339>

28. Мацилюк О. Ю., Войтович А. Ю. Формування екологічної компетентності здобувачів початкової освіти засобами проєктної діяльності. *Молодий вчений*. Вип.7 (131), 2024. С. 111–116. DOI: 10.32839/2304-5809/2024-7-131-24

29. Мехтієв. Р. Екологічна свідомість як форма соціальної свідомості. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*. Вип. 3 (1), 2020. С. 79-85. URL : <https://doi.org/10.15421/342009>

30. Можаровська Т. В. Психологічні особливості формування та розвитку екологічної особистості засобами екологічної освіти. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, 2014. II(14), Issue: 27, 2014. P. 95–98.

31. Можаровська Т. В. Структурно-динамічна модель розвитку екологічної свідомості. *Наука і освіта*. №5, 2016. С. 124-130. URL : <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/12080/1/Mozharovska.pdf>

32. Набочук О. Ю. Розвиток екологічної свідомості особистості: актуальність проблеми. *Проблеми сучасної психології*. № (20) 2013. С. 448-463. URL : <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2013-20.%25p>
33. Навчальні програми для початкової школи (1–4 класи). URL : osvita.ua/school/program/8793/
34. Назарук О. Молодший шкільний вік: теоретичний аналіз психічного розвитку та формування соціально адаптованої особистості. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць*. № 18. 2019. С. 565-576. URL : <https://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/160155>
35. Нечитайло Л. Г. Формування екологічної культури молоді : практ. посіб. Балаклія, 2018. 75 с.
36. Нова українська школа. Концепція Нової української школи. Міністерство освіти і науки України. 2018. URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
37. Особливості виховання особистостей різноманітних вікових груп. Молодший шкільний вік (6–10 років). URL : <https://studies.in.ua/ekzamen-pedagogika/1411-osoblivost-vihovannya-osobistostey-rznomantnih-vkovih-grup.html>
38. Падалка Р. Г. Особливості структури екологічної свідомості молодшого школяра. *Гуманітарний корпус : збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 12. С. 88-91. URL : <https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/7e506edc-253d-41ca-b834-ed0064ccfbde>
39. Панов В. І. Екопсихологія: теоретичні основи. Миколаїв: Сенс, 2014.
40. Пономаренко Л. В. Екологічне виховання молодших школярів у процесі навчання. Харків : «Основа», 2009. 143 с

41. Попков Б. І. Аналіз сучасних підходів до визначення поняття «екологічна свідомість». *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 53(2). С. 114-118. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/innped_2022_53\(2\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/innped_2022_53(2)_24)
42. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах: монографія. Київ–Луганськ : Альма–матер, 2004. 540 с.
43. Пустовіт Н. А., Колонькова О. О., Пруцакова О. Л. Формування екологічно доцільної поведінки школярів : [наук.-метод. посіб.]. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 140 с.
44. Радей А. С. Екологічна свідомість і культура: теоретико-методологічний аспект. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць*. 2008. № 3(24). С. 74–78.
45. Словник-довідник з професійної педагогіки / За ред. А. В. Семенової. Одеса: Пальміра, 2006. 272 с.
46. Соболева С. М. Механізми соціально-психологічного впливу на екологічну свідомість студентів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2018. С 160-165. URL : https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/505?utm_source=chatgpt.com
47. Стецула Н. Формування екологічної компетентності майбутніх учителів природничих спеціальностей засобами STEM-технології. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2022. Вип. 4. С. 126-137. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpumdpu_2022_4_18
48. Сухомлинська О. В. Ціннісні засади екологічної культури особистості в умовах сучасних освітніх трансформацій. *Педагогічний дискурс*, 2019. № 26. С. 34–41.
49. Сухомлинський В. О. Моя педагогічна система. *Радянська школа*. 1988. № 6. С. 88–89.
50. Сухомлинський В. О. Казки Школи під Голубим Небом. Казки, притчі, оповідання. Київ : Рад. Школа, 1991. 191 с.

51. Терлецький В. К. Екологічна освіта для сталого розвитку: третій етап шкільної екологічної освіти. Еко-журнал. 2021. URL : <https://eco.j.dea.kiev.ua/archives/2021/5/7.pdf>

52. Толочко С. В., Бордюг Н. С. Екологічна компетентність учнів у контексті подолання екологічних наслідків війни : монографія. Київ: Компринт, 2024. 160 с.

53. Толочко С. В., Бордюг Н. С. Проектна науково-дослідницька діяльність у формуванні екологічної компетентності старшокласників: зміст, особливості, підходи та інструменти . *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 18. URL : <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/933/813>

54. Томчук М. І., Томчук С. М. Психологічний аналіз екологічної свідомості підлітків та старшокласників. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2022. № 1. С. 51-58. URL : https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/1258?utm_source=chatgpt.com

55. Триснюк В. М. Конспект лекцій з дисципліни «Соціальна та екологічна безпека діяльності» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальності 053 Психологія заочної форми навчання. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. 96 с.

56. Філіпова В. Виховання екологічної культури. *Початкова школа*. 2010. № 7. С. 62–64.

57. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.

58. Харкавлук Ю. Філософсько-правові виміри екологічної культури. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2022. № 1 (33). С. 80–85.

59. Хроленко М. В. Принципи формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки*. 2022. Вип. 203. С. 164-171. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2022_203_35
60. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
61. Шевцова Г. Г. Молодший шкільний вік: традиції та інновації в дослідженнях. *Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]*. Педагогічні науки. 2015. Вип. 68. С. 134-138. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2015_68_25.. 2014
62. Шедловська М. В. Екологічна свідомість сучасного українського суспільства: соціологічні виміри : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04 Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. 2014. 18 с.
63. Ardoin, N. M., Bowers, A. W., & Gaillard, E. . Early childhood environmental education: A systematic review of the research literature. *Educational Research Review*, (PDF). 2018. URL : https://naaee.org/sites/default/files/inline-files/final_published_ecee_article_in_educational_research_review_1.pdf
64. Education for Sustainable Development Goals. Learning Objectives. Paris: UNESCO, 2015.
65. FEE (Foundation for Environmental Education). Eco-Schools Handbook. Copenhagen: FEE, 2020.
66. Nobre, J. N. P., et al. Environmental opportunities facilitating cognitive development. *Frontiers in Psychology*. 2022. URL : <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9676873/>
67. Park H., McCormick M., Park, J. H. Social-ecological predictors of cognitive development in elementary school children. *BMC Psychology*. 2025.

URL : <https://bmcpsychology.biomedcentral.com/articles/10.1186/s40359-025-02416-6>

68. Rosenberg E., Greenwald D. Environmental identity and attitudes. *Journal of Environmental Psychology*, 2008.

69. Електронний ресурс – URL : <http://nus.org.ua/>

70. Електронний ресурс – URL : <https://www.pedrada.com.ua/article/301-stanovlennya-novo-ukransko-shkoli>.